

Tartu Ülikooli raamatukogu venekeelsete dissertatsioonide tähestikkataloog (kirjandus ilmunud kuni 1988)

Pass kataloogile nr 26¹

I. Kataloogi ülesanne ja tähtsus

Venekeelsete dissertatsioonide tähestikuline sedelkataloog võimaldab autorite järgi leida peamiselt dissertatsioonide kogus asuvaid, enne 1989. aastat ilmunud venekeelseid dissertatsioone, autoreferaate ja separaate. Kataloog on nii lugeja- kui ka peakataloogi (generaalkataloogi) ülesannetes. Praeguseks ajaks on kataloogil ka juba suur ajalooline väärtus – see sisaldab unikaalset informatsiooni Tartu ülikooli teadustöö, teadussidemete, samuti raamatukogundusajaloo kohta alates 19. sajandi algusest. Kuna kataloog baseerub ligi 2 sajandi pikkusel vahetustegevusel, siis annab see üsna hea ülevaate ka Tartu ülikooli omaaegsest positsioonist rahvusvahelises teadus-, haridus- ja kultuurielus.

II. Kataloogi asukoht

Kataloog asub kaart- ja sedelkataloogide ruumis. Kataloog on ka digiteeritud ning leitav TÜ raamatukogu digiteeritud kataloogide kogus „EMIL - digiteeritud kataloogid“.

III. Kataloogi suurus

1988. aastal ilmunud „TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogisüsteemi juhis“ on kataloogi suurusena fikseeritud 8700 sedelit, need asuvad 50 karbis, mis on paigutatud ühe riuli 4 laudile.

IV. Kataloogi sisu

1. Kirjanduse laadi järgi: dissertatsioonid, autoreferaadid, separaadid.
2. Keele järgi: venekeelsed.
3. Ilmumiskoha järgi: olenemata ilmumiskohast.
4. Ilmumisaasta järgi: kuni 1988. aastani (incl.).
5. Kogude järgi: põhiliselt dissertatsioonide kogus asuvad dissertatsioonid, autoreferaadid ja separaadid. Osad väljaanded asuvad siiski ka muudes kogudes, peamiselt Estica ja haruldaste raamatute kogus. Lisaks peegelduvad kataloogis ka mitmesugused teadusliku sisuga (kõitmata) brošüürid jmt materjalid.

V. Kirje

Vormiliselt

on kirjed kataloogis väga eriilmelised, selle põhjuseks on kataloogi peaaegu 100 aastane ajalugu, mille jooksul kehtisid erinevad reeglid ja koostamisega tegelesid erineva ettevalmistusega töötajad. Kirjed on koostatud 18x11 cm suurustele sedelitele. Enamus vanemaid kirjeid on koostatud käsitsi, kirjutatud musta tindiga, kalligraafilise, mõnikord ka raskesti loetava käekirjaga. Vähesel määral on kataloogis kasutatud ka trükitud kirjete väljalõikeid, mis saadi 1880. aastatel Saksamaal ja Prantsusmaal ilmuma hakanud spetsiaalsetest aastabibliograafiatest, kus kirjed olidki trükitud vaid lehe ühele poolele, mõeldud väljalõikamiseks ja kleepimiseks. Need kleebiti pabersedelitele. Pärast Teist maailmasõda selliseid aastabibliograafiaid enam ei saadud. 20. sajandi teisel poolel koostatud kirjed on kirjutatud musta või sinise tindi või pastapliiatsiga, raamatukoguliku käekirjaga.

¹TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogisüsteemi juht. Tartu, 1988

Sedeli ülaosa keskele on kirjutatud *kohaviit*, selleks on dissertatsioonide kogu järjenumber (näit: 323263). Tartus kaitstud dissertatsioonide kirjade kohaviida ees on tempel või märged Diss Tart. või Diss Trt. Esineb ka muid kohaviitaseid (näit.: KHO F.39, s.1068 ; Est. A-13374; Hsm. A-0642). Sellisel juhul on trükitud paigutatud raamatute fondi ja saanud siis vastava kogu kohaviida.

Kohaviida all on *autori perekonnanimi koos eesnime(de)ga* või eesnime(de) esitähedega, sageli ka lühendatud eesnime(de) vormidega (näit.: Барсовъ (Конст.)). Mõnikord on autori nimi kirjutatud ladina tähestikus (näit: Kjeldahl, J. ; Kossel, H.), muud andmed kirjes on aga venekeelsed ja sedel ise on ühtses järjestuses teiste venekeelsete kirjetega.

Lisaks on kirjesse kantud *põhipealkiri*, osades kirjetes ka *pealkirja täiendandmed* (on näidatud, millisel teadusalal kraadi on taotletud), *ilmumiskoht ja -aasta, formaat kraadides* (4° ; 8°). Ka *ilmumiskoht* on tihti lühendatud kujul (näit: СПб, С.П.Б., СПб.).

Osadel kirjetel on allääres vasakul ka *inventarinumber* (näit: D/453506).

Osadel vanematel kirjetel on sedeli alaosasse märgitud *liigi number*, vastavalt tol ajal raamatukogus kasutusel olnud liigitussüsteemile.

Sisuliselt

on kirjed kataloogis erineva informatiivsusega, need on koostatud erineva põhjalikkusega. 20. sajandi algul, kataloogi koostamise algaastail ei järgitud veel kindlaid kirje koostamise reegleid. Kirje aluseks võeti raamatu tiitelleht, millelt enam-vähem kõik andmed välja kirjutati. Info vanematel kirjetel piirdubki enamasti autori nime, pealkirja, ilmumiskoha, ilmumisaasta ja formaadiga. Mõnikord puudub kirjes ka konkreetne ilmumiskoht ja -aasta (näit: (Сиб.). s.l. et a. ; Б.м., б.г.). On ka põhjalikumaid kirjeid, kus on ka info paginatsiooni ja selle kohta, millises väljaandes dissertatsioon on avaldatud. Trükitud väljalõigete kirjed on põhjalikumad - need sisaldasid infot ka kirjastuse või trükikoja, paginatsiooni, illustratsioonide ja ka väljaande kohta, millest konkreetne äratrükk pärit on. Kuid selliseid trükitud väljalõigetega kirjeid on selles kataloogis vähe. Hilisemad, eriti 20. sajandi teisel poolel koostatud kirjed on tunduvalt põhjalikumad ja ühtseid kataloogimisreegleid järgivamad – need sisaldavad infot ka kirjastuse, paginatsiooni, illustratsioonide ja kaitsmiskoha kohta.

VI. Kataloogi ülesehitus

Kataloogis on sedelid järjestatud alfabeetiliselt, autorinimede järgi. Kui trükisel puudub autor, siis vastavalt nn preisi järjestusreeglitele (need on leitavad kataloogide ruumis ja ka digiteeritud kataloogide juures) on kirje järjestatud esimese nimetavas käändes nimisõna järgi (näit: Конспект опытной физики), mõnikord on järjestussõna ka alla joonitud.

Kataloog sisaldab põhi- ja viitesedeleid. Viitesedeleid kasutatakse mitme autoriga trükise puhul, et väljaanne oleks leitav kõigi autorite järgi (näit: Лапин, М. Д см. Березов, Ю. Е., Степанян, Е. П., Лапин, М. Д. Послеоперационные тромбозы и ...). Samuti on viitesedelid isikute kohta, keda antud väljaandes käsitletakse (näit: Пифагор Регийский, о нём см. Фармаковский, Б. В. Пифагор...).

Kataloogis on kasutatud järgmist slaavi tähestikku:

АБВГДЂЕ(Ё)ЄЖЗИ(Й)КЛ(Љ)МН(Њ)ОПРСТУФХЦЧШЩЪЫЬЭЮЯ.

VII. Kataloogi vormistus

Sedelid:

Kataloog koosneb enamasti 18x11 cm suurustest lahtistest sedelitest. Tegelikult sedelite mõõt

mõnevõrra varieerub. Sedelid on paigutatud spetsiaalselt valmistatud liikuva esikaanega raamatukujulistesse, tugevast papist karpidesse.

Karbid:

Karpide mõõdud on: 22 cm (kõrgus) x 14,5 cm (laius) x 6 cm (sügavus). Karbid on riulitesse paigutatud püstasendis, kusjuures sedelite väljalangemist takistab karbi allservas olev kinnine eessein. Karbi ülaseriv on tolmu kaitseks kaetud liikuva plaadiga.

Karpide märgistus: karpide väline kujundus on kaheksakülgne: 19 karbil on seljal kuldne kiri Каталогъ Русск. Диссертаций ja karbi järjekorranumber. Ülejäänud 31 karbil on selja keskosas kleebitud valge silt mõõtmetega 6x6,5 cm ning sellele kirjutatud kataloogi nimetus Алфавитный КАТАЛОГ русск. Диссертаций. Karbi seljaosa alläärde on kõigile karpidele kleebitud valge silt (4x6 cm), millele on kirjutatud karbi number ja karbis sisalduva esimese ja viimase kirje autori perekonnanime algustähed (näit: 26 Маз – Мар). 50 karpi sedelitega asuvad ühel riulil, 4 laudil.

Kataloogisilt: kataloogi juurde kuulub ka kataloogisilt: Venekeelsete dissertatsioonide tähestikkataloog (-1988) Alphabetical catalogue of Russian language dissertations (-1988).

VIII. Kataloogi ajalugu

Ilma suurema-põhjalikuma uurimistööta on ajalooline ülevaade umbes 100 aasta vanuse kataloogi kohta lünklik, saab välja tuua vaid mõningaid arenguhoone kataloogi ajaloos.

19. sajand

Dissertatsioonide vahetamine Venemaa suuremate ülikoolide ja mõnede muude kõrgemate õppeasutustega algas juba 19. sajandi esimesel poolel, kuid kataloogi loomiseni jõuti alles 20. sajandi algul. 20. sajandi alguseks oli raamatukogul 13 vahetuspartnerit, kelle käest saadi venekeelseid akadeemilisi trükiseid.

1907-

L. Dubjeva artiklis „Tartu Ülikooli Raamatukogu kataloogid 19. saj.-20. saj. algul“ sisalduvast tabelist selgub, et kuigi dissertatsioonide kataloogi koostamise algus ulatub 19. sajandi keskpaika, siis eraldi venekeelsete dissertatsioonide sedelkataloogi hakati koostama alles 1907. aastal. See konkreetne dateering põhineb ilmselt K. Weltmanni poolt 1920. a koostatud raamatukogus leiduvate kataloogide nimekirjal „Verzeichnis der in der Dorpater Universitäts-Bibliothek befindlichen Kataloge“. Puudub info, kas varem olid venekeelsed sedelid ühes järjestuses ladina šriftis kirjetega – vihjeks sellisele võimalusele on mõned venekeelsed kirjed, millel autori nimi ladina šriftis või seisid need vähese hulga tõttu lihtsalt kataloogimata. Suurem osa vanematest venekeelsete dissertatsioonide kirjetest pärineb 19. saj viimasest veerandist ja 20. saj algusest. Tõenäoliselt tõusiski venekeelsete dissertatsioonide hankimise ja nende kataloogimise vajadus tõsisemalt päevakorda alles seoses ülikooli venekeelseks muutmisega 19. saj lõpus ja tollaste üliõpilaste vajadustest lähtuvalt. Venekeelsete dissertatsioonide osakaal dissertatsioonide kogus 19. sajandi 1. poolel oli suhteliselt väike ja hakkas suurenema alles venestusperioodil.

Kuni 1915

Osaliselt kajastuvad dissertatsioonid ka aastatel 1870-1915 koostatud süstemaatilises kaartkataloogis. Sellest kataloogist ei leia aga õigusteaduse-, loodusteaduse-, anatoomia-, füsioloogia- ja meditsiinalased (III, XI, XII ja XIII liik) dissertatsioone. Sellesisulised lisamärkused on ka kataloogi juurde kuuluva abimaterjali „Schlüssel zum systematischen Katalog der Dorpater Universitäts-Bibliothek“ sisukorra juures.

1915-

Esimese maailmaõja tõttu evakueeriti kataloog koos muude ülikooli ja raamatukogu varadega 1915.-1917. aastatel Kesk-Venemaale, Voroneži.

1920-ndad aastad

Koos raamatukogu kogudega toodi ka kataloog Tartusse tagasi pärast sõja lõppu, 1920. a sügisel. 1921. aasta aprilliks oli kataloog taas töökorras ja kasutamiseks valmis. 1920. aastast raamatukogu juhatajaks saanud F. Puksoo hindas raamatukogu kataloogide süsteemi ja otsustas jätkata muuhulgas ka venekeelsete dissertatsioonide sedelkataloogi koostamist. Kataloogi täiendamist jätkati vastavalt lisanduvatele väljaannetele. 1921. aastal koostas raamatukogu ulatusliku nimekirja asutustest, kellega tuleks publikatsioone, sealhulgas dissertatsioone vahetada. Sõja tõttu soikunud kontaktide uuendamiseks ja uute vahetuspartnerite leidmiseks raamatukogu initsiatiivil 1924. aastal tehtud vahetusettepanekud panid aluse püsiva vahetuspartnerite võrgu loomisele.

1930-1940

1930. aastad kujunesid välisvahetuse kõrgperioodiks, selleks ajaks olid raamatukogul välja kujunenud kindlad ja vahetussuhted välismaiste kõrgkoolide ja teadusasutustega. Vahetuspartnerite võrku iseloomustas lai geograafiline ulatus. Kõrgpunktiks dissertatsioonide saamisel olid aastad 1935-38, mil igal aastal võeti arvele ja kataloogiti üle 6000 eksemplari väitekirju ja akadeemilisi trükiseid, venekeelsete osakaal nende hulgas polnud siiski kuigi suur, kuna 1920-1940. aastate vahetuspartneritest vaid 5-8 olid Vene NFSV ja 4 Ukraina NSV asutused.

1940.-1950.-ndad aastad

Teine maailmasõda katkestas igasugused vahetussidemed. Esimestel sõjajärgsetel aastatel jätkati dissertatsioonide sedelkataloogide koostamist. Selle tööga tegeles tol ajal Marta Liblik. Regulaarne akadeemiliste trükiste vahetamine hakkas taastuma alles 10 aastat pärast Teise maailmasõja lõppu. Täpne ülevaade tollastest vahetussidemetest puudub, kuna dokumentatsioon on lünklik. NSV Liidu osas 1950-ndatel partnerite arv kasvas jõudsalt, seega saadi muuhulgas ka venekeelseid teadusväljaandeid.

1969-

1969. aastast alates tehti dissertatsioonid lugejatele paremini kättesaadavaks - neid hakati peegeldama ka tähestikulistes kaartkataloogides ja 1951. aastal koostama hakatud süstemaatilises kataloogis.

1989-1998

Nendel aastatel lisati sedelid dissertatsioonide sedelkataloogi ainult enne 1945. aastat ilmunud dissertatsioonide ja sepaatide kohta (pärast 1945. a ilmunud ja raamatukokku jõudnud dissertatsioonide kirjed koostati kaartkataloogidesse (generaalkataloogi, süstemaatilise kataloogi ja tähestikulistesse kataloogidesse).

Kataloogi pika ajaloo tõttu on selle suurimaks puuduseks pidevast tööjõupuudusest tingitud kataloogi ebatäpsus – mittevastavus fondi seisule: esineb kirjeid väljaannete kohta, mida pole enam olemas, ja ka vastupidi – fondis võib olla väljaandeid, millel puudub kataloogis sedel.

Alates 1999. aastast raamatukokku saabunud ka vanemad dissertatsioonid on leitavad ainult elektronkataloogis ESTER.

IX. Kataloogi kajastumine e-kataloogis ESTER

Kirjed kajastuvad e-kataloogis ESTER vaid osaliselt.

Digiteerituna on kataloog leitav TÜ raamatukogu digiteeritud kataloogide kogus „EMIL – digiteeritud kataloogid“.

X. Kataloogi säilitamisotsus

23.03.2006. aastal toimunud kaart- ja sedelkataloogide säilitamise töögrupi koosolekul otsustati, et kuna kataloogis sisalduv info on e-kataloogist ESTER leitav vaid osaliselt ja kuna kataloog on ühtlasi enne 1969. aastat ilmunud võõrkeelsete (slaavi tähestikus) dissertatsioonide ja separaatide generaalkataloog ning sisaldab unikaalset informatsiooni ülikooli teadustöö ja teadussidemete kohta, siis kuulub see kataloog alalisele säilitamisele.

XI. Kirjandus:

1. Alver, L. Publikatsioonide vahetamine // Teadusliku Raamatukogu töid. V. TRÜ Teadusliku Raamatukogu tegevus aastatel 1940-1976. Tartu, 1977. Lk 46-54.
2. Dubjeva, L. Kogude avamine kataloogides Tartu Ülikooli raamatukogus 19. sajandil ja 20. sajandi algul // Tartu Ülikooli Raamatukogu töid. XI. Tartu, 2000. Lk 184-211.
3. Dubjeva, L. Käsikirjalistest kataloogidest elektronkataloogini: TÜRi kogud ja kataloogid // Raamatukogu. 1998/2. Lk 11-13.
4. Dubjeva, L. Traditsiooniliste infootsüsteemide kujunemine Tartu Ülikooli raamatukogus 19. saj-20. saj. algul. Tartu, 1999. Lk 86.
5. Dubjeva, L. TÜR-i kataloogid 19. sajandil ja 20. sajandi algul // Raamatukogu, 1999/3. Lk 13-17.
6. Michelson, R. Kuidas Tartus vanasti katalooge tehti // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu Aastaraamat. 14/2002. Tartu, 2003. Lk 74-110.
7. Michelson, R. Raamatukoguhoidja Wolfgang Schlüter ehk raamatukogust sada aastat tagasi // Tartu Ülikooli raamatukogu aastaraamat 2000. Tartu, 2001. Lk 135-187.
8. Tiirmaa, P., Loorits, E. Tartu Ülikooli raamatukogu kataloogisüsteemi kujunemine 1802-1857.a. Raamatukogu ajaloo küsimusi // Teadusliku Raamatukogu 9. teaduskonverents, 16.-17. VI 1982 : ettekannete teesid. Tartu, 1982. Lk 15-19.
9. TRÜ Teadusliku Raamatukogu kataloogisüsteemi juht. Tartu, 1988. Lk. 30.

Passi koostaja: Kaja Kruus, detsember 2021